

Az Unió és Magyarország

Beszélgetés Schöpflin György politológussal

Fotó: Iványi Balázs

A Közép-európai Kulturális Intézetben, Schöpflin Györggyel, az Európai Parlament képviselőjével beszélgetett – hallgatóság előtt – Módos Péter. A március 23-i beszélgetés szerkesztett változatának egy részét közöljük az alábbiakban.

– Közép-Európában, de talán annál nagyobb területen is komoly „tanfolyam” zajlik, a térség komoly tanulási folyamaton megy keresztül. Új szabályokat ismer meg és tanul. A nemzeti értékrendek nem mindenütt esnek egybe a földrész nagyobb, egységesült részének értékítéletével. Mit érdemes figyelembe venni, mit kell megtanulni nekünk és mit a szomszédoknak?

– Tizenöt évvel ezelőtt távoli remény volt a belépés az Európai Unióba. Ez időközben megvalósult. Megkaptuk ajándéknak vagy esetleg büntetésnek, hogy igenis ahhoz az Európához kell alkalmazkodnunk, amely az elmúlt tizenöt év során is sokat változott. Megfogalmazhatjuk úgy is, hogy ez tanulási folyamat, de ebben a folyamatban benne van az alkotás lehetősége is, noha erről keveset tudunk, keveset beszélünk. A mindenkori magyar kormány szerepet játszhat a Miniszterek Tanácsában, tehát tevéleges résztvevőként szerepelhet Brüsszelben. A mostani

kormány egy kivétellel – ez a kivétel a horvát kérdés – mindig alkalmazkodott a többséghez. Összességében ennek az a következménye, hogy az, amit hagyományosan Közép-Európának nevezünk, az szintén változáson megy át: európai vagy talán európaibb lesz. Mi hajlamosak voltunk, vagyunk azt mondani, van egy Európa, amelybe szeretnénk bekerülni, szeretnénk hozzá fölsorakozni. Azt hisszük, hogy ez egy örök értékű, immanens Európa. Én pedig azt mondom, ez egy alkotott Európa, amelyet azok az európai országok, államok alkottak-alkotnak, akik részt vesznek ebben a folyamatban. Nincs kőbe véssett, örökre

létrehozott, örökzöld európai értékrend. Ennek az Európának fontos alkotóeleme, hogy a résztvevők komolyan veszik a saját alkotó szerepüket és a szerint cselekszenek. Túl kéne jutni azon a hozzáálláson, hogy nekünk nincs tevéleges cselekvőképességünk. Itt az angol *agency* kifejezésre gondolok, bár ennek nincs jó magyar megfelelője. Szerintem Magyarországnak ugyanúgy van *agency*-je, hatóereje, mint bármely más tízmillióos országnak, csak ezzel nem nagyon élünk.

Az uniót, annak jelenét és történetét szemlélve azt látjuk, nincs állandó, változatlan értékrend és értékrendszer. Mindig vannak esetleges értékek is. Aki később lép be, érezheti úgy, hogy az ő értékeit a hierarchiában alacsonyabban helyezték el. Azt mondták: alkalmazkodnotok kell! Ha be akartok lépni a klubba, akkor el kell fogadnotok a szabályokat. Aki pedig lefekteti a szabályokat, nagyon szereti azt mondani, hogy az én szabályom örök értékű, egyetemes szabály. Szerintem ez a mai gyakorlatban tényleg így is van. És ezáltal bizonyos mértékig újratermelődik az a függőség, amellyel Közép-Európa tulajdonképpen évszázadok óta küszködik. Itt, ebben a térségben mi mindig úgy éreztük és érezzük, hogy alkalmazkodnunk kell valakikhez és valamikhez. Most például ehhez a sze-

rintem nem létező Európához. Ennek a szemléletnek nagyon komoly a jelenléte, tetten érhetősége, lecsapódása a mai magyar politikában. A liberalizmus szerintem egy adott kulturális közösséghez kötődik. Vannak benne egyetemes értékek, de magyarra, hollandra vagy svédre fordítva új színezetet kap, amely már inkább partikuláris vagy helyi.

Ha megnézzük az Európai Unió gyakorlatát, akkor azonnal kiderül, hogy nagyon komoly különbségek vannak a döntések végrehajtásában. Tudjuk például, hogy a dánok, a britek, a svédek mindent végrehajtanak, a legapróbb részletekig. A görögök viszont nem, és az olaszok sem. Vagyis érvényesülnek a helyi értékek, a nemzeti értékek az elvállalt egyetemes kötelezettségeken belül. Az Európai Unió furcsa képződmény, ahol egyszerre lehet tetten érni az egyetemest és a partikulárist.

– *Az EU jelen pillanatban olyan országok szövetsége, amelyeknek az együttműködése folyamatos alkudozások nyomán jött létre. Vannak egyetemes értékek, alapvető meghatározottságok a preambulumban. Bizonyára léteznek is ezek, de az újfajta építkezést mégis gyakorlati megállapodások és alkuk viszik előre. Az unió növeli a területét, piacait és – remélhetően – tevékenysége hatékonyságát is. Azoknak az országoknak, amelyek újabban léptek be, vajon nem kell-e azt is számításban venniük, hogy ők, ha tetszik, ha nem, a szegényebb sorsú vendégek az asztal körül?*

– Magam hajlamos vagyok alábecsülni a gazdasági tényezők szerepét. Véleményem szerint sokkal fontosabbak a kulturális és politikai tényezők. Makroökonómiai

szempontból nézve mondjuk, Szlovákia nem az EU legfontosabb tagállama, mint kulturális tényező mégis talán a legfontosabb ebben a pillanatban akár az egész unióban. Gondolok például a gazdaságirányításra, az egykulcsos adóra és így tovább. Hogy aztán az adott országon belül mire vezet mindez – majd meglátjuk.

– *Korábban épp az Európai Utasban jelent meg egy tanulmányod, amely a nemzeti múlt és a napi politika összekapcsolását elemzi. Most miként látod, hogyan fognak feloldódni a térség szomszédos országait egymással szembe állító történelmi ellentéteik? Mi lesz a föl nem dolgozott vagy rosszul megfogalmazott mítoszokkal? Hogyan lehet a múlt jelenbeli problémáit feloldani? Feloldja-e*

azokat az unió, segít-e a nemzeti identitás megélésére lehetőséget adó uniós passzus?

– Az EU magától nem old meg semmit, mert önmagában csupán egy keret. De ezen a kereten belül, ha két tagállam elhatározza – és itt a politikai akaratról, a politikai elit akaratáról van szó –, hogy igenis, mi most elindítunk egy folyamatot, amelynek az lesz a kimenetele, hogy ezek a nemzeti mítoszok átalakulnak, illetve ha új narratívákat alkotunk, hogy miért vagyunk szlovákok, románok vagy magyarok, akkor ehhez az EU egyfajta biztonságot ad. Szlovákiában semmiféle ilyen akaratot nem látok e pillanatban, jelenleg a magyar kormány is alkalmatlan erre, mert nem ebben a kategóriarendszerben látja a problémát. Más kérdés, hogy román részről mennyire sikerül ezt elindítani. Az új román kormányzatról e pillanatban, 2005 márciusában, el lehet mondani, hogy igen, ott van egyfajta új elkötelezettségnek is nevezhető szándék. A jóindulat mindenképpen megvan. Budapest volt az első főváros, ahová a mostani román miniszterelnök ellátogatott. Van tehát egyfajta nyitottság. Hogy a magyar fél, a magyar értelmiség erre képes-e valamirevaló választ adni, azt én nem tudom. Remélem, igen, de ennek sok jelét e pillanatban nem látom.

Hozzá kell tennem, hogy mi itt, Magyarországon valójában nemigen ismerjük Romániát. Ha az ember megnézi a magyar sajtót, azt hiheti, hogy Romániában

románok talán nem is élnek, csak magyarok. A román értelmiség mentalitásáról, gondolkodásáról nagyon keveset tudunk. Nem vagyunk képesek felfogni azokat a lehetőségeket, amelyek e pillanatban ott adva vannak.

– *Bizonyos illemszabályokat az unió minimumként azért megjelöl, s úgy tetszik, hogy hosszú távon ragaszkodik is azok betartásához.*

– Nem tudok példát arra, hogy az EU 2004 előtt közvetve vagy közvetlenül beavatkozott volna ilyen ügybe. Ott volt például Dél-Tirol. A csomag 1967-ben készült el. Akkor még nem is volt unió, csak Közös Piac, amelyben az olaszok bent voltak, az osztrákok nem. A kérdés megoldásában a németek is érdekeltek voltak. Lehet, hogy a háttérben voltak egyezkedések, de nem emlékszem, hogy Brüsszelben ez szóba került volna. 1963-ban hallottam egy amerikai diplomata előadását, akit megkérdeztek Dél-Tirolról, mire azt válaszolta: „ebben mi nem vagyunk érdekeltek”. Ennyi.

– Dél-Tirol példája nagyon jól mutatja, hogy a kulturális autonómia milyen hasznos lehet, ha jól csinálják. Például nekünk is. Örvendetes és szokatlan az a helyzet, hogy Közép-Európában vagy Kelet-Közép-Európában a szomszédaink között van két olyan ország, amelynek a kormányában magyarok is vannak. Ez az ottani magyar részvétel nagymértékben elősegíti a térség modernizációját, működését. Gondolok itt Szlovákiára, Romániára. Ami évtizedes történelmi hátrány volt, lehet, hogy előjelet vált? A nemzeti kisebbség ottani jelenlétére gondolok mint stabilizáló tényezőre.

– Úgy legyen! Bár Szlovákiában most talán kevésbé reményteli a helyzet, mint Romániában. Szlovákiában gyakorlatilag egy ciklus végén vagyunk. Én Dél-Tirolt azért hoztam elő – egyetértve azzal, amit mondtál –, mert megpróbáltam rámutatni, hogy milyen szerepet játszhat az EU ezekben a kérdésekben. Szerintem keveset. Informálisan igen, de amikor egy ország már belépett az Eu-ba, akkor Brüsszel nem fogja magát beleártani az etnikai kérdésekbe. Ha tehát ki akarunk alakítani egy új fázist, mondjuk Szlovákiával, Romániával, azt Budapest és Pozsony, illetve Budapest és Bukarest kezdheti el a saját szakállára. Le kell ülni, ki kell találni a megfelelő mítoszokat, narratívákat, amelyek esetleg közös nevezőre hoznák a kétféle álláspontot. Erre van példa, pontosan a francia–német, ahol mind a két fél elhatározta, hogy soha többé ne legyen háború Franciaország és Németország között. Ezzel azt akarom példázni, hogy ha megszületik egy történelmi döntés, akkor meg kell találni a megoldás módját is. El kell indulni egy bizonyos úton. Ezeket a dolgokat meg kell beszélni, nemcsak a politikai osztállyal, a politikai elittel, hanem az értelmiséggel is. Itt komoly problémák vannak. Az ember nézi egyrészt Magyarországról, másrészt Romániából, hogy hogyan viszonyulunk egymáshoz. Itt még létező problémákkal, létező görcsökkel, létező fájdalmakkal állunk szemben. Nagyon nehéz lesz ezeket feloldani, ha nincs meg mindkét részről az akarat.

– *Gazdaság, fejlődés, kultúra – összefüggő, egymást erősítő vagy gyengítő folyamatok. A közelmúltban hallgattam egy előadást a Nemzeti Fejlesztési Tervről. Gyönyörű dolgok szerepeltek benne, többek között a Budapesten, Magyarországon is átme-*

nő vasútvonal. Bizonyos szkepszis van bennem a Fejlesztési Tervet illetően. De tény, hogy 2007 és 2013 között rengeteg pénz jöhetne Magyarországra különböző alapokból. Ehhez az kellene, hogy legyen egy olyan terv, amelyet az ország politikai elitje közösen hoz létre, és amelyben egyetértésre jut. Az értelmiség pedig felvállalja azt a szerepet, amelyet a modern társadalmi rendszerek az Európai Unióban neki szánnak. Én ezt jelen pillanatban nem tartom elképzelhetőnek...

– Jelenleg én sem, több okból kifolyólag. A legfontosabb ok, hogy a magyar értelmiség mással van elfoglalva. Mondjuk tapintatosan így! Valami nagyon furcsa jelenséggel állunk szemben. A magyar értelmiség, úgy látszik nem hajlandó megtanulni, magáévá tenni, elsajátítani azokat a tudásokat, amelyek segítségével képes lenne lefordítani az uniós tagság jelentőségét az állampolgárok számára. Pedig a modern demokráciában majdnem ez az egyetlen létjogosultsága az értelmiségnek. Ha abból indulunk ki, hogy mindenki egyenlő polgára az adott politikai rendszernek, akkor miért van szükség értelmiségre? Azért, mert egyes dolgok tényleg nagyon bonyolultak, összetettek, és ezeket az értelmiségnek kell fel-

fogható, érthető formákra lefordítania. A magyar értelmiség pedig mással van elfoglalva. Vannak nagyon jó szakemberek, akik jól tudják, hogyan működnek ezek a pénzügyi le hívások, de ezt

„A magyar értelmiség, úgy látszik, nem hajlandó megtanulni, magáévá tenni, elsajátítani azokat a tudásokat, amelyek segítségével képes lenne lefordítani az uniós tagság jelentőségét az állampolgárok számára.”

a tudásukat nem képesek átadni. Talán méltóságukon alulinak tartják? Nem tudom ennek magyarázatát. Az én megítélésem szerint – de ezt kérdőjellel mondom – az érték- és véleményformáló értelmiség Magyarországon olyan értékekkel, értékrendszerekkel lépett porondra 1989–90–91-ben, amelyekkel nagyon sikeresen átalakította a rendszert diskurzív szinten, és azóta ebből az értékrendszerből nem enged. Nagyon-nagyon konzervatív lett a magyar értelmiség. Nem pártpolitikailag, hanem szellemileg, kulturális értelemben. Ez azért káros, mert nem figyel oda arra, ami másutt történik. Ha az ember nézi a magyar sajtót, nézi a hetilapokat: a külföld alig van jelen. Ez mindenütt tetten érhető. Nem meglepő, hogy óriási problémákkal szembesültünk a le hívások kapcsán. Ez várható volt. De felkészültünk erre? Beszéltünk, beszélünk erről? Már látjuk, hogy ez az átalakulás – részben az országé, részben a szem-

léleté – elhúzódó, lassú folyamat lesz. Hogy 2007 után mi következik, azt nem merném megjövendölni. De addig, ameddig ez a véleményformáló értelmiség nem jön rá, hogy valamilyen felelősséggel tartozik egyrészt Brüsszelnek, másrészt a magyar közvéleménynek, addig nem tudom, hogy mi lesz.

– *Összekötik-e ezt a térséget a biztonságpolitikai kérdések?*

– Nézetem szerint ma már ezek a folyamatok éppúgy globalizálódnak, mint minden más, betagozódnak a nagyobb folyamatokba. Vesszőparipám, hogy Magyarországon nagyon kevesen foglalkoznak a globalizáció szociológiájával, és azt hiszik, hogy a globalizáció kizárólag gazdasági folyamatokból áll. Szerintem ez egyáltalán nem így van. Nem akarom lebecsülni a gazdaság jelentőségét, de itt vannak az úgynevezett nem lineáris folyamatok. Kis okozóknak óriási következményei lehetnek. Ez természetesen növeli a bizonytalanságot, mert nem tudjuk bemérni, hogy mi lesz a következménye annak, amit teszünk.

Azt hiszem, ha van közép-európaiság – és szerintem van, bár nem úgy, ahogyan ezt sokan mondják –, akkor annak lényege a különféle diskurzusok, megközelítések, gondolkodási formák hasonlósága. Igaz-e, hogy mi jobban megértünk egy cseh vagy lengyel regényt, mint egy portugál regényt? Azt hiszem, igen. Talán már idéztem azt az érdekes tapasztalatomat, hogy három évvel ezelőtt, egy nyáron leültem, elővettem Musil *Tulajdonságok nélküli emberét* németül, magyarul, angolul és amerikaiul. (Két angol fordítás van.) Ami Musil amerikai fordítását illeti, szerintem nagyon rossz volt, nem ment át az eredeti iróniája, a stilisztikai fordulatok,

Musil látásmódja. Az angol elfogadható volt, de a magyar volt a legjobb. Ez nem véletlen, mert a magyar gondolkodást nagyon erősen befolyásolta az ausztriai német és valamennyire talán fordítva is így volt.

Mindezzel azt akarom mondani, hogy a kultúrának szerepe van, még akkor is, ha politikailag szemben állunk valakivel. Legalább tudjuk, hogy kivel állunk szemben, és tudunk vele veszekedni.

– *1991-ben beszélgettünk először, s most felidéztem az emléket. Akkor igen jól láttad a közeljövőt. Most, 2005 márciusában hogyan képzeled el, mondjuk, a 2010–2015 közti állapotokat? Nem baj, ha egy kicsit szebbnek láttatod a valóságot, mint ahogy gondold.*

– Egyáltalán nem látom szépnek. Szerintem van egy európai szintű politizálás, politikai élet, és van egy európai identitás és európai érdek is. Ha ebből a szempontból nézzük, akkor legalább kettős konstrukcióval kell szembenézni: van egy nemzeti magyar érdek, de természetesen magyar identitás is. És ez nemzeti és európai szinten megvan másutt is. Az európai politizálás mozgása független a tagállamokétól. Ez a legfontosabb. Itt van a probléma. Azért vagyok valamennyire pesszimista, mert az európai szintű politizálás nagyon kikezdte különféle tagállamok önálló tevékenységét, mozgási lehetőségét.

Elképzelhető, hogy az Európai Unión belül egy belső zóna szorosabb integrációt alakít ki. Ha ez létrejön, és már vannak olyan hangok, hogy ezt az eurózónára kell alapozni, akkor ez nagyon rossz hír Magyarország számára. Ez „kétsebességes”, esetleg „többsebességes” Európát eredményez, és ez azért probléma, mert akkor Közép-Európa jobbára a külső zónában marad. ■